

JEGYZETEK A JÖVŐ MŰVÉSZETÉRŐL.

Néhány évtizeddel azután, hogy legelőször hangzottak el, Ruskin tanításai diadalmasan járták be a világot. Artisztikus vonásokat kutat és vár a modern ideg-ember a legprimitívebb holmitól is. De villamos csenget az utcákon, automobil rohan és a síneken gőzt fújva áll a gyorsvonat mozdonya. Az emberi kéznek a vason, a fán és az agyagon hagyott nyomait kezdjük megbecsülni. A nyomok azonban tűnnek, apadnak. Helyettük hatalmas és kicsinyes mechanizmusok tünedeznek fel. A nagy angol megvetéssel ment el mellettük. De azóta megszaporoztak, megnövekedtek és megkövetelik a figyelmet.

Stephenson első mozdonya, a »Rocket«, idomtalan, nehezen járó vas-szörnyeteg. Később leszármazottja, a hipermodern lokomotív, a finom, erős, szinte monumentális gyorsvonatgép, csillogó, precíz szerkezetével, minden otromba vas-háj nélkül, őséhez képest művészi lendülettel megalkotott mestermű. A maga nemében tökéletes organizmus. Mi tudjuk, hogy a távolságot legyőző gép-konstrukciónak még nem ez a csúcsa. Sejtjük, hogy a százhusz kilométerből, a mit a legkiválóbb mai gép óránként befut, könnyen lehet kétszáz és háromszáz. És ha elképzeljük a mechanizmust, mely egyetlen óra alatt, hatvan perc alatt megy Budapestről Bécsbe, — pedig el lehet képzelni — ha megkomponáljuk a fantázia segítségével hosszan elnyúló, torpedószerű hegyben végződő alakját, változatos keréksorozatával és szinte öntudatos életet sejtető acél-idegzetével: akkor már nem olyan jogosulatlan az a bizarrnak tetsző kérdés, hogy ebben az imponáló, bámulatba ejtő, elragadó, megfélemlítő alkotásban megvan-e az a tulajdonság, a mely az impozáns és elragadó

jelenségekkel együtt szokott járni: vannak-e művészi szépségei? Kelt-e esztétikai gyönyörűséget?

Stephenson számára talán oltárkép volt az otromba Rocket. A mi modern gépeink alkotói egészen érthető lelkesedéssel beszélnek a maguk művéről. De nem kell konstruktórnek lenni, vagy épen feltalálónak, a ki egész élete eredményét imádja egy mechanizmusban, hogy bizonyos gyönyörűséget érezzen az ember, ha majd előtte áll a jövő pompás rohanó-gépe, erősen, mint egy dór oszlopsor, finoman, akár a gót faragványok, készen a legnagyobb jótéteményre, az időt és a távolságot legyőző munkára. Át lehet menni a mozdonyról az automobilra. Be lehet térni egy hatalmas villamos műnek a dinamó-termébe, a hol réz, porcellán és márvány csillog, palotáival vetélkedő levegőben zúgnak a villámgyorsan forgó korongok. Még nem zavartalanul, még nem harmonikusan, itt-ott csak alárendelt részletekben, de mindenütt határozottan esztétikus csoportok tünedeznek fel. A gép, a lomhának ismert gép, művészekről és műkrónikásokról lenézett, de hasznos tagja a mai világnak, a hogy egyre hasznosabbá és egyre kevésbé nélkülözhetővé válik: így követel egyre több helyet az élet minden vonatkozásában. A művészetben is.

Ma még kitagadott lény. De a jövő az ő emancipációját is sürgeti és a jelen figyelmeztet arra, hogy ha nem is vagyunk hajlandók számba venni magát a gépet, hogy képzeljük el művészi világunkat mechanikus produktumok nélkül? Buskin elvei diadalmaskodnak az egész világon, de csendben és észrevétlenül körülvesznek bennünket szép és nemes dolgok, a melyek — a tervező intellektuson kívül — a kézművességnek mellőzésével jöttek létre.

Szaporodnak ezek a holmik. Szaporaságuk most feltűnően erős. Kisebb mértékben tart évezredek óta.

* * *

A legszegényebb proletárnak is ma hűségese barátjéért, a könyvért hajdan falvakat adtak. Az írott és a nyomtatott könyv között feneketlen a mélység és ezt a mélységet vékonyán hidalja át néhány primitív, fába metszett képcske, első nyoma a sokszorosító mesterségnek. A betűértés ebben az időben elszigetelt kevesek kiváltsága. Az uradalmakat érő krónikáktól azonban a krajcáros nyomtatványokig vezet az út — a gépeken keresztül. Az eredmény a betűértésnek a krónikák idejében el nem képzel-

hető rengeteg mérvű elterjedése. Az írott krónikák kora lejárt. Félelmesen drága, hasonlókép uradalmakat, kisebb-nagyobb uradalmakat érő képeket azonban még festenek. Hiába ontja a rotációs gép a rajzok és képek millióit, az egyedül álló, az elszigetelt művészi munkának még meg van az értéke, meg van a maga elszigetelt publikuma és vele szemben óriási tömege a művészi analfabétáknak, a kik értelem és hit nélkül bámulnak az örökbecsű képekre. Az írásnak és olvasásnak meghódította ezeket a tömegeket a gép. A művészet-értésnek és művészet-szeretetnek sem hódíthatja meg egyéb. Sem múzeumok, sem állami szubvenció, sem protekciós művész-tenyésztés.

Tömeg-háztartásokról beszélnek az újságok, pincér-sztrájk, cseléd-szervezkedés siettetí annak a világnak az eljöttét, a melyben mind több szerepet hódít magához a mechanizmus. Átveszi az emberhez méltatlan, a gondolkodó lényt megszégyenítő munkát, a testi szükségletek ellátását, a háztartást ép úgy, a mint a világítást átvette a petróleumtól a villamosság. Tőle várunk alapot és lehetőséget egy jobb, egy igazságosabb, egy demokratább gazdasági berendezkedéshez. Tőle várjuk a művészi igények jelentékeny részének kielégítését is.

A jelen és a múlt legkiválóbb, legalább a megszokott kritika szerint legkiválóbb művészi termékeit olyan társadalmak hozták létre, a melyek vezetője nem kiesi számú és nagyon kiemelt arisztokrácia volt, hanem széles rétege a kiváltságosoknak, a jogokkal felruházottaknak, a mely réteg szintén igen népes, de annál olcsóbban, annál nyomorultabban élő tömege támaszkodhatott. Babszolgáknak, provinciák behódolt népének, jobbágyoknak tömegére. Ez nagyjában az egyiptomi társadalom, a görög, a római, részben a középkori olasz társadalom. Nyugodt és háborítatlan éveiben ez a szocietás alkotott nagyot, bámulatra méltót. De a csudaszép márványpaloták falaihoz rabszolgák vére tapadt és nemzedékeknek kellett egymásra hullani, egymásra jönni, míg egy egyiptomi császársír fölépült. A rabszolgasághoz hasonló elnyomatás bizonyos formákban elég elterjedt ugyan ma is, de már nem olyan általános, vagy nem elég stabil és ép azért alig képzelhetünk el olyan hatalmas urat, a ki egyetlen középkori velencei palota felépítését megengedhetné magának, nemhogy e kincsházak sorozatát állíthatná fel, mint elődei. Lejárt e műalkotások kora a társadalommal együtt, a mely

megalkotta őket. Arannyal kirakott elefántcsontszobrok, drágaköves képek többé nem teremnek. Magát a művészt az új világ mégsem öli ki. A poézis számára marad hely az új szociális alakulásban, a poétáknak valószínűleg több és jobb hely, mint ma. Anyagilag igazságosabban berendezett világban mindenféle művész helyzete javul és tágul a szabadság, a mit megkövetel a zsenialitás. Nem fogják majd könyvelésre a festőművészt és lakatosságra a szobrászt. Nem számúzik a kizárólag gyönyörködtetésre szánt művészi tevékenységet és nem kényszerítik gépszerkesztésre azt, a kinek zsenije minden pozitív vonatkozástól menten az ecset és a véső poétája gyanánt keres érvényesülést. Az úgynevezett nagy művészetek hanyatlásától — nagyon igazságtalan és kevéssé jellemző ez az elnevezés — semmiképpen nem kell félni. A jövő társadalmá főképp a kézművességgel karöltve járó művészetekkel fogja éreztetni átalakító és átváltoztató hatását.

Minden kor a maga képére teremti meg a maga művészetét. Megszokott formula szerint a kor szelleme tükröződik vissza művészetében. A szigorúbb vizsgálat régen kiderítette, hogy egy-egy társadalom művészi termelésének elegendő nagy csoportjából a társadalom gazdasági helyzetére lehet következtetni. A gazdasági erők és az anyagi berendezkedés éreztetik hatásukat a művészi megnyilatkozásokon keresztül is. Ez erőknek és e berendezkedésnek jelentős változását reméljük és várjuk. Még mielőtt a természetes folyamat végbe ment volna, már akadnak művészek — a mint akadnak politikusok és más stréberek — a kik jól kifejlődött, de inkább üzleti éráékkal figyelik az idők változását, igyekeznek megelőzni a köztudatot és lassúbb alkalmazkodó képességű kollégákat. Ez a lázas sietség szül komikus eredményeket is. A szociális forrongás kezdetét a szurtos munkáképek egész sorozata jelzi. Természetes, hogy beesés és nevezetes munkák is. Meunier bányász-szobrai senki sem fogja vállalkozó szellemű kísérletezésnek, az újonnan feltűnő áramlatokkal való kacérkodásnak bélyegezni. Más művészek is alkottak nagyot, annak ellenére, hogy szoborban és képben akartak szocialisták lenni. A nagy többsége azonban az efajta műveknek a készülő átalakulásnak csak a felületét jelzi. Hiszen természetes, hogy egy munkás társadalom festői — minden fajtájú munkát értve — nem kalandoznak témákért, vagy inkább ruhák, külsőségek után a lovagkorba. Az épen a perverz fajtája a művészetnek, a melyik nem ismert és nem

értett, letűnt korszakok glorifikálásával a művészi eszközök becsületes felhasználásától is elűtő útra téved, a melyik például a történelmi festészetet mintegy előkelőbb művészi ágnak igyekszik feltüntetni a mi ismert köznapi világunk ábrázolásánál. A józan és egészséges érzésű művész — minden hódolat az igazi zseni fantázia-szárnyalásának — a maga világában marad és használ közvetlenül megismert formákat. Vagyis visszaadja a maga életének, földjének, levegőjének, embereinek formáit és forma-impreszióit, rajzban, színben, plasztikus ábrázolásban. A kor új fogalmainak, új eszközeinek pedig ad új formát, képet, külső megjelenést. A görög templomépítők a bolt hajtást még nem ismerték. Modern mechanizmusaink számára hiába keresünk kellő formát egy letűnt világban, vagy akár a jelenben is, a melyből csak most születtek meg.

Nem egy-egy magános munka, hanem az egész művészi termelés fogja a maga idejének belső anyagi életét, gazdasági berendezését visszatükrözni. A szociális társadalom művészetének nagyon kevésbé jellemző tulajdonságát mutatják a munkások, kispolgárok, a gazdasági harc jelenetei, a melyek természetesen kifejezésre találnak benne. Az új világ a maga anyagi berendezésének megfelelő alkotásokkal fog benépesülni. Az a kérdés, milyen lesz ez a világ? Erről az egy soros kérdéstről néhány könyvtárat már teleírtak. A megváltást akár a kommunista, akár a kollektív, akár az anarchista világberendezéstől várja is valaki, fel lehet tételezni mindenképpen, hogy jön egy idő, a melyik nem túlfeszített munkáért egészséges, elviselhető kultúréletet ad cserébe, ha még jelentékeny differenciákkal is, de mindenesetre szédítő mélységek nélkül, az emberi életmódok között lévő legfelháborítóbb különbségek nivellálásával. Mihelyt ez a nivellálás bizonyos fokot elért, a megváltozott társadalom pondot fog fordítani a maga kényelmét minél teljesebben biztosító eszközök formájára, külső megjelenésére is. Naponta találkozik ezekkel a holmikkal. Körülveszik éjjel és nappal, szinte barátjaivá válnak. Nem lehet előtte közömbös, hogy a pusztán kényelmi szempontokon felül is kellemes-e a találkozás, tetszetőseke bizalmas barátai? Az, a mit ma modern lakásberendezés címén ismerünk, alig ad fogalmat a jövő emberi hajlékának képéről. Egy olyan milieu követel művészi ötleteket, harmonikus beállítást, a melynek minden szege, minden tárgya indokolt, kifogástalanul működő, a mely a modern városi élet, a gőz, a villamosság, talán a

sűrített levegő, talán egyéb találmányok tökéletes, ma még nem is képzelt mértékű kihasználásából áll elő. Ez a nem is hipermodern, hanem csak jövő, csak álom-milieu lehet utóda a mai lakásberendezésnek. Ha megfőkezzük is a fantáziát, a különbség, a fejlődés iránya nagyon szembevetendő.

A kézművességgel szoros kapcsolatban fejlődött ki a mi művészetünknek igen jelentős ága, a mindennapi tárgyak művészete, az iparművészet.

Micsoda jövő vár a kézművességre? Nézzünk csak körül egy kellő kényelemmel és kellő művészettel, mondjuk, hogy elég drágán, mondjuk, hogy nagyúri módon berendezett szobában. Még a kézművesség nyomai minden felé. De már tömegesen gyártott és pusztán a vonalak bájával dekorált bútordarabok, öntött csillárok, szürke rézkarcok is. És sehol egy használati tárgy, egy kényelmi eszköz, a melyre rá lehetne mondani, hogy jó, tartós és tetszetős előállításához csupán kézműves ért. És rengeteg, egyre szaporodó gyári holmi figyelmeztet arra, milyen hiábavaló visszasírni a céhek idejét. Bevonul diadalmasan a gyár, elfoglal minden talpalatnyi helyet. És a kézművesek mesterműveinek utódait, helyettesítőit a gyönyörködtetés terén attól várjuk csupán, hogy nem vész ki a művészi ízlés érvényesülése, a míg jó anyagból, kendőzés nélkül tartós holmit gyártanak, ha gyári, mechanikus úton is.

A művészi hatáskeltés a paszta kézügyességhez mind kevésbé van kötve. A gép nivellálja az ügyesség különbségeit is és annál tisztábban érvényesül maga a művészi intenció, a mely a mechanizmuson keresztül is nemcsak a legjobban, hanem a legszebben tudja felhasználni a vasat, a fát, a bőrt és az üveget és a jó anyag pusztán hangsúlyozásával, sikerült kiemelésével értékeset és kedveset alkot ott, a hol régen az oktalan díszítési vágy csak üres cifraságokat tudott elhelyezni.

Nem volt nagyobb ellensége a hiú cifraságoknak, az ügyesség üres fitogtatásának, mint Ruskin, a kézművesség rajongója. A mikor utat tört a modern iparművészet számára, a mely művészet mindinkább csak az anyagot és szerkezetet használja fel dekoratív célokra, öntudatlanul, sőt egyenesen művészi meggyőződése ellenére előkészítette azt az időt, a mikor a mechanikus termelésnek direkt dekoráció, egyéni díszítés nem is áll rendelkezésére.

Szorosan egyéni művészet nagyon jó szolgálatokat tett kitaratókból és kitartottakból álló társadalmakban. Maga Ruskin

is sok helyt ad bizonyosságot olyan szociális meggyőződésről, a mely a dolgozó emberek számára megelégednék a jó és kellemes munka nyújtotta gyönyörűséggel. A nagyszabású olajfestmények, a színezés ellen érzett antipátiája, a grafika szeretete, viszont a végső cél, a teljes demokrácia felé hajlására vall. A közlekedő új társadalom egyetlen munkás tagja sem elégedhetik meg a produkálás örömeivel. Kiki a termelést élvezni is akarja. A mire ma csak jó sorsban nevelkedett, vagy kiváló ízlésű emberek vágnak, majdan mindenki szép és jó holmit kíván maga köré. A megnövekedett tömegigények ellátására csak a gép, a gyár vállalkozhatik. Művészete, a jövő gazdasági rendjével összeforrott, most van kialakulóban. A gyökerei azonban messzi a múltba nyúlnak. A processzus, a mely ma, a tökéletesség vélt csúcán szédítő színpompájú selymeket dob ki a gépből, megkezdődött, mikor az első primitív festékes fatáblákról képeket kezdtek lehúzni.

* * *

A gyökerek messze a múltba vezetnek és a jelen is az első pillanatra szinte hihetetlen, gazdag sorozatát mutatja a gyönyörködtetésre szánt, vagy gyönyörködtetésre is szánt holmiknak, a melyek létrejöttüket részben, vagy egészen a gépnek köszönhetik.

Az első vonalon állanak a reprodukáló eljárások, értve természetesen a szorosán művészi fajtákat. A fametszet, a rézkarc, a litográfia. Értékben sok silány, vagy nem is silány mázolóssal vetélkedő holmik és előállítási módjuk teljesen gépi. A tervező művészi invencióit engedelmesen, meg nem rontva adja vissza az egyszerű mechanizmus.

Jön a plasztika. A bronce-öntvények, a gipszek egy része és a terrakotta. Itt meg kell jegyezni, hogy csaknem egészen gépies ma és nálunk a szobrász-művészet egy jelentékeny része, a márványba-faragás is. Maga a művész a márvány technikát nem érti. Elkészíti a mintát, az eredetét agyagból, a márvánnyal merőben ellentétes természetű materiából. Ügyes olasz kőfaragók jönnek és lemásolják a mintát hüen, pontosan, akár a gép. A hűség talán mögötte marad a gépnek, a lélek semmi esetre sem előzi meg. Michel Angelo a márvány-tömb terjedelme, vagy formája miatt változtatta, illesztette akárhány alakját és faragta, a hogy a faragást megkívánta a márvány, az anyag: minden igaz művész legfőbb parancsolója. A legtöbb modern

márványszobor nem egyéb, mint az agyagminta gépies utánzata, helyenként a nemes anyag természete ellen való merényletekkel súlyosbítva.

Maga a művészetek gyűjtő és raktározó helye, az építészet, itt-ott már teljesen gépi anyagokkal dolgozik. A téglá, e teljesen mechanikus eszköz eredete visszanyúlik az ókorba. Bármelyik idő építészetiében nem nehéz megjelölni, vagy elképzelni olyan műveket, a melyek a dekoratív részleteket teljesen mellőzik. Mellőzik tehát a kézművesség művészi szerepét. A modern anyagok egyre izmosítják azt az építészetet, a mely minden hatást, még pedig nagyon jelentős, becses hatást, kizárólag a vonalak, a színek, a tömegek változatosságával ér el. A jelen vagy a közelmúlt konzervatív építészete nem egyéb, mint történeti formák mechanikus ismétlése. Az úgynevezett stílus csak a tucat-mintákon változhat, az ismétlődésen nem. Nagy középület-hombárokon korintusi oszlopok, vagy gótikus oszlopok század magukkal egyetlen rajz után, teljesen gyárilag készülnek. Magának az új országháznak még belsejében is siváran egyformára faragott és aranyozott részletek mintha csak sárból volnának préselve. E hazug formalizmussal, ez üres páthosszal szemben a modern építészet azért küzd, hogy a szerkezet, a hasznos mechanizmus becsületes hangsúlyozását általános művészi formanyelv gyanánt elfogadtassa.

A jelen esztétika-ellenes merényleteivel természetesen nem lehet igazolni egy későbbi kornak talán raffináltabb, talán tökéletesebb másoló tevékenységét. A másolás mindig ellensége marad a művészi termelésnek. Maga a gép azonban nem okvetlenül ellenség, bár nagyon könnyen válhatik azzá, lévén a legjobb, a legcsábítóbb szerszám a legkülönbözőbb holmik megsokszorozására. A jövő fejlődése természetesen a legszélesebb területeken felhasználja a gépet, de a visszaéléseket megszünteti. A jelen pedig, mialatt az egyéni termelést isteníti, a mint a szorosabban vett gazdasági téren a gép segítségével követi el az egyén ellen a legrútább igazságtalanságokat, úgy individuálisnak mondott művészetében is mindenféle megtúri a mechanizmust, többnyire a legsúlyosabb formájában: álorcában.

A gépmunka e leplezett, titkos, hogy úgy mondjuk prostituált termékeit ítéli halálra a jövő. A nagy vonalak, a tömegek, színek, a vas, téglá és üvegfelületek egyszerű, de imponáló kombinációja jellemzi a jövő mindenféle művészetének keretét, az építészetet.

Ezen a lapidáris nyelven nehezebb valami tetszetőset, népszerűt mondani, mint a cifraságok megszokott, triviális nyelvén, de ez a nehézség nem visszatartani, hanem csábítani fogja az igazi zseni fantáziáját. Az építészet modern törekvései nyugtatnak meg bennünket a leghatározottabban a felől, hogy mechanikus eszközök nem elburkolt, hanem becsületes, nyílt használata igenis meg fogja teremteni az esztétikus hatáskeltés számtalan új fajtáját.

* * *

Lehet, hogy bezárulnak majd a csodásan ragyogó régi templomok és elmálnak a pazardíszű márványok, a nélkül, hogy helyettük új csarnok hirdetné a vallásos, a papi uralomtól átítatott társadalom művészi erejét. Az új világ művészei felől azért nem kell aggódnia senkinek. Lesznek teremtő és alkotó zsenik, ha mások is, mint ma, tegnap, vagy ezer év előtt. Nem volt nép és nem volt vallás, nem volt társadalmi harc, a mely annyira megváltoztatta volna a világ képét, mint a gép. A gazdasági erők mindig éreztették hatásukat a művészetben. Kor, vallás és nemzetek sajátságai, de még kevésbé erős befolyások is a művészi termelésen nyomot hagytak. Micsoda átalakuláson kell keresztülmenniök, mire minden tevékenységünket, falusi és városi életünk, állami életünk minden részét átalakítja a gép és a vele fejlődő új társadalom.

Mi szépnek és nemesnek, tetszőnek képzeljük el magát a mechanizmust is, a hatalmas mozdonyt, a száguldó automobil és a határokat elmosó léghajókat. Lehet, hogy nincs igazunk, lehet, hogy mindezek a szerszámok maradnak otromba szörnyek. De munkájukban és hatásukban egyre több lesz a kifejező erő és az esztétikus elem. A színek soha nem álmodott pompáját, az anyagok tökéletes érvényesülését, a tömegek változatos és nagyszerű elrendezését, harmonikus, grandiózus új esztétikát ígér nekünk az új világ nemes, erős, bőkezű alkotása: a gép.

Lengyel Géza.